

Gelenekten Modernliğe: 19. Yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadınlık Durumu

Ayşegül Yaraman

Gelenek-modernite çelişkisi Türkiye ile ilgili toplumsal araştırmaların temel problematiği olma özelliğini günümüzde de sürdürüyor ama, 19. yüzyıl, bu gerginliğin 'batılılaşma' formunda dönüşüme yansıdığı bir başlangıç dönemi.

Kadınlık durumu söz konusu olduğunda da temel problematiklerden birini gelenek-modernite çelişkisi oluştururken; Türkiye'de kadın özgürlüğünün kökenlerinin de 19. yüzyıla dayandığı görülmektedir.

Osmanlı toplumu geleneksel ataerkil bir çerçevede örgütlenmişti. Kadının medeni hakları, özellikle toplumsal statüsü İslam dini kurallarıyla sınırlıydı. 18. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da sanayide kaydedilen büyük gelişmeler, bilimsel ilerlemeler ve Fransız Devrimi'yle yayılan özgürlükçü fikirler sonucunda Avrupa uygarlığı bir dönüşüm geçirip statik bir devlet ve toplum yapısını korumayı sürdüren Osmanlı İmparatorluğu'nun çok ilerisine geçince modern Türkiye'nin tarihsel varoluş nedenlerinin çekirdiği olan 'Tanzimat' adı verilen yenileşme dönemi başlamış, kadın hareketinin düşünsel temelleri de bu dönemde atılmıştır. 3 Kasım 1839'da okunan Tanzimat Fermanı, 1789 Fransız Devrimi'nin açtığı eşitlikçi, özgürlükçü çağın kaçınılmaz bir parçasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun iç dinamikleri, ancak bu dönüşümün ayrıntılarını belirlemiştir. Aslında evrensel olan bu dönüşüm Türk tipi modernleşme projesinin önemli başlangıç tarihlerinden biridir. Türkiye Cumhuriyeti'ni hazırlayan akımlar, tartışmalar Tanzimat'la temelleri atılan gazetelerin, dergilerin, ilk ve orta dereceli okullarla, üniversitenin ve toplumsal örgütlenmenin bir sonucudur. Cumhuriyet'in ilanından sonra yasalarla güvenceye alınan kadınlık durumunun dönüşümü de aynı sürecin, aynı aşamalardan geçen bir parçası olarak tecelli etmiştir.

Aslında Tanzimat Fermanı, özel olarak kadınlarla ilgili bir bölüm içermemektedir. Hatta Ferman'ın bu özelliği, 1 Aralık 1839'da Paris'te yayımlanan l'Univers gazetesinin konuyla ilgili haberlerinde şöyle dile getirilmektedir:

“İstanbul muhabirimize nazaran, Hatt-ı Şerif, Türk kadınlarını hayli inkisara uğratmıştır. Kendileri için bir nev’i kurtuluş fermanı olacağını ümit ettikleri bu Hatt’ta en küçük vaadin dahi mevcut olmayışı, Türk hanımlarının izzet-i nefsinin cerihadar etmiştir.”¹ Oysa izleyen dönem, insan hakları bağlamında kadın lehine dönüşümlere tanık olmuştur.

1847’de bir irade-i seniye çıkarılarak İstanbul’daki esir pazarları kapatılmış,1854’de beyaz, 1857’de siyahi esirlerin alım satımı yasaklanmıştır. O zamana dek kız çocuklar ancak erkek çocuk bulunmadığı zaman ve tapu bedelini ödeyerek babalarının toprakları üzerinde hak sahibi olabilmekteyken, 1856’da Arazi Kanunu ile birlikte kızların babalarından kalan topraklar üzerinde erkek kardeşleri gibi veraset hakkına sahip olmaları sağlanmıştır.

1856 Islahat Fermanı, temel siyasetine eğitimi koymuştur “ Her okul herkese açık olacak, cemaatler kendi kültür ve yazılarına uygun okullar açabilecekler, fakat bütün okulların programları ile öğretmenleri Meclis-i Maarif’in denetiminde tutulacaktır.”² 1857’de Maarif-i Umumiye Nezareti kurulmuştur. Eğitimin merkezi denetime devredilişinden çok önce, 1778 yılında ilk kız okulları açılmıştır. İlk kız rüşdiyesi için ise 1862 yılını beklemek gerekmiştir. Söz konusu okulun açılışı hakkında Takvim-i Vekayi gazetesinde şöyle bir makale yer almaktadır: “Bir memleketin yaşaması umumi terbiyenin alınmasına bağlıdır.(...) Şimdiye dek açılan mekteplerde erkek çocuklarımız ilm-i irfan sahibi oldular.³Kızlarımızın ilim irfan sahibi olmaları hem farz hem borçtur. Hayat mücadelesinde yorulan eşlerine yardımda bulunmak kızlarımızın vazifesidir.(...) Kızlarımızın iffet ve kanaat sahibi ve itaatkar olmalarında ana ve babanın rolü büyük olmakla beraber, tahsilleri için Sultanahmet’te bu kere kızlarımızın tahsili için açılmış bulunan ve yeniden tanzim edilen mektep, kız çocuklarının gönderilmesi hususu bu mahalle derc olunarak ihtar olundu.”⁴1869 Maarif Nizamnamesi sibyan mekteplerini yani ilkokulu 6-11 yaşları arasındaki tüm erkek ve 6-10 yaşları arasındaki tüm kız çocukları için zorunlu kılmış, nitekim 1876 yılında bu gelişme Anayasa ile güvence altına alınmıştır. 1870 yılında ise Darülmualimat (kız öğretmen okulu) İstanbul’da açılmıştır. Kızlar için lise düzeyinde eğitim veren okullar için II. Meşrutiyet Dönemi’ni beklemek gerekmiştir. 1913 yılında İstanbul Kız Lisesi, daha sonra yine İstanbul’da Erenköy, Çamlıca

¹Aktaran Y.Küçük, **Aydın Üzerine Tezler**, 1.Cilt, Tekin Yayınları, Ankara, 1985, s.703

²N.Sakaoğlu; “Eğitim Tartışmaları”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt II, s.479

³İlk erkek rüşdiyeleri 1848’de açılmıştır.

⁴S. Kubaracılar; “İlk Kız Okullarımız Nasıl Kuruldu?”, **Hayat Tarih Mecmuası**, S.:4, Yıl:5, 1 Mayıs 1969, s.80

ve Kandilli kız liseleri açılmıştır. 1914 yılından itibaren İstanbul Üniversitesi'ne kız öğrenciler kabul edilmeye başlamıştır.

Tüm bu gelişmelere paralel olarak Türk aydınları arasında kadınlık durumunun toplumsal gelişmeyle ilintisi üzerinde durulmuş ve kadın konusu fikir yapıtlarıyla yeni çıkmaya başlayan gazete⁵ ve dergilerde ayrıcalıklı olarak yer almıştır. Tüm dünyada görülen örneklerde olduğu gibi erkek yazarların toplum yararına kadınlık durumunun iyileştirilmesi yönünde yaptıkları yayınların yanında kadın yazarlar da gazete, dergi ve kitaplarda kendi sorunlarını işlemeye bu yıllarda başlamışlardır. Söz konusu gelişme, enformel eğitim aracı olarak basın ve yayının geniş kitlelere kadınlık durumuyla ilgili mesaj iletme yararının dışında; kadınların kamusal alanda kendi çıkarları amacıyla ilk faaliyetlerinden olma niteliğiyle de önemlidir.

1868'de yayımlanmaya başlayan *Terakki* gazetesi sayfalarında kadın hak ve özgürlüklerine yer veren yazılarla kalmayıp Muhadderat (İslam kadınları) ismiyle bir de ek çıkarmıştır. Bu yayında kadınlara eğitim ve çalışma hakkı taleplerinin dile getirilmesinin yanısıra çokkarınlık eleştiriyordu. 1868'de *Terakki*'de Rabia imzasıyla yayımlanan yazı, o dönemdeki kadınların erkeklerle eşitlik talebi konusunda bir fikir sunmaktadır:

“Şurasını iyi bilmek gerekir ki, ne erkekler kadınlara hizmetkar, ne de kadınlar erkeklere cariye olmak için yaratılmıştır. Erkekler hüner ve marifetleriyle hem kendilerini hem de hepimizi geçindirebiliyorlar ve idare edebiliyorlar da, biz niçin bilgi ve hüner kazanmaya muktedir olamıyoruz.? El ve ayak, göz, akıl gibi vasıtalarda bizim erkeklerden ne farkımız var? Biz de insan değil miyiz? Yalnız cinsimizin ayrı oluşu mu bu halde kalışımıza sebep olmuştur? Bunu hiç bir sağduyu sahibi kabul edemez.”⁶

Basın dünyasındaki bu gelişmeler bir başka yeniliğe gebedir: 1886'da *Şûkûfezar* yayımlanır. Kütüphanelerde en çok ilk beş sayısı bulunan bu derginin uzun soluklu olmadığı kesin ama önemi yalnızca kadınların çıkardığı ilk dergi olmasında. İlk sayısındaki uzun önsözde, derginin imtiyaz sahibi Arife Hanım amaçlarını şöyle açıklıyor: “ Biz ‘saçı uzun, akli kısa’ diye erkeklerin hande-i istihzasına hedef olmuş bir tâifeyiz. Bunun aksini isbat etmeye

⁵İlk günlük Türkçe gazete olan Takvim-i Vekayi ilk kez 1 Kasım 1831'de yayımlanmıştır. Devletin resmi organı niteliğindedir. 1840 yayın hayatına giren cCeride-i Havadis yarı resmi bir yayın organıdır. Agah Efendi'nin 1860'dan itibaren yayımlamaya başladığı Tercüman-ı Ahval bağımsız ilk gazetedir.

⁶T.Taşkıran; **Women in Turkey**, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1976, s.34

çalışacağız. Erkekliği kadınlığa kadınlığı erkekliğe tercih etmeyerek şâhreh-i sa'y ü amelde mümkün olduğu kadar pâyendâz-ı sebât olacağız.”⁷

1895-1906 tarihleri arasında önce haftada iki, daha sonra bir olmak üzere 580 sayı yayımlanan *Hanımlara Mahsus Gazete* ise, gerek görece uzun soluklu yayın yaşamı, gerek ele aldığı konular, gerek önce sütunlarına kazandığı sonra bünyesinde kitaplarını yayımladığı kadın yazarlar ile önemlidir. İbnül Hakkı Tahir Bey'in sahibi olduğu gazetenin yazı işleri müdürlüğünü ilk yıllardan sonra eşi Şadiye Hanım yürütmüştür. “ İlk sayıda ‘Tahdis-i Nimet Tayin-i Meslek’ başlıklı çıkış yazısında, önce padişahın (II.Abdülhamid) memlekette terakkî yolundaki teşviklerinden, çeşitli okulların açılması, herkesin eğitimden nasibini alması için yapılanlardan duyulan memnuniyetten söz ediliyor, sonra gazetenin amacına geçiliyor. Gazetenin amacını dile getiren yazıdaki yaklaşım, o dönemde, kadınlar için talepleri olanların, taleplerini temellendiriş, açıklayış biçimlerinin tipik bir örneği: ‘Bir kavim ailelerin birleşmesiyle hâsıldır. Ailede bir cüz yani erkek muktesebat-ı ilmiyye ile tezyîn edilip kadın mahrum kalırsa, o aile ve bunların terkîb ettiği heyet-i içtimaiyye de pek ileri gitmez. Tekmil eczânın bir arada terakkîsi lâzımdır.(...) Kadın ne derece malûmatlı olursa onun âguş-u terbiyesinde büyüyecek çocuk o kadar âlî terbiye görür. İleride mensup olduğu kavmin terrakkîsine, saadetine çalışacak bu çocuktur.”⁸

Gazetenin bir başka amacı da kadınları yayın dünyasına çekmektir:

“ Hanımlarımızın her sûretle tevsî-i malûmât tezyîd-i vukufuna hizmet etmek mülkümüzde vücûd ile iftihar olunan muharrirlerimiz, edîbelerimiz ve şairelerimizin efkârına mir'ât-ı in'ikâs olmak yani eserlerini neşre vasıtaıyla Osmanlı kadınlarının kabiliyet-i fahriyyesini göstermektir.”⁹

Bu amaç doğrultusunda kadınların romanlarını tefrika etmiş, hikayelerini, şiirlerini, makalelerini, mektuplarını yayımlamış olan gazetenin faaliyetleri bunlarla sınırlı kalmamıştır. Hanımlara Mahsus Gazete Kütüphanesi kadın yazarların eserlerini kitap halinde basmıştır. Bunlardan birkaç tanesi: Makbule Leman'ın söz konusu gazetede yayımlanan tüm yazılarının toplandığı Ma'kes-i Hayâl'i (1898) ile Fatma Aliye'nin Levâiyih-i Hayât (1899) ve Tedkîk-i Ecsâm'ıdır.

⁷Aktaran A.Demirdirek; **Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışlarının Bir Hikayesi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1993, s.15

⁸Aktaran **ibid.**, s.20

⁹“Tahdis-i Nimet-Ta'yîn-i Meslek”, Hanımlara Mahsus Gazete, Sayı:1, 19 Ağustos 1311(1895)'ten aktaran **ibid.**,s. 22

Hanımlara Mahsus Gazete, ayrıca, sayfalarını ayırdığı iç ve dış haberlerin kadınların ayrıntıyı önemseyen naif bakış açılarından izler taşıması, öte yandan kadın dayanışmasını örneklemesiyle¹⁰ de özgün ve önemlidir.

Öte yandan dünyada yükselen kadın hareketiyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kadınlar lehine dönüşümler gayr-i müslim kadınları da etkilemiştir. 1862 yılında Elbis Gesaratyan'ın editörlüğünü yaptığı *Gitar*, İstanbul'da yayımlanan ilk Ermeni kadın dergisidir. Söz konusu dergi dönemin erkek aydınları tarafından çok eleştirilmiş ve ancak yedi sayı yayımlanabilmiştir.¹¹

1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanına dek neredeyse kırka yakın kadın gazetesi yayımlanmıştır. Tanzimat ve I.Meşrutiyet dönemlerinde yayımlanan *Muhaderat*, *Şukûfezar* ve *Hanımlara Mahsus Gazete* yukarıda belirttiğimiz nedenlerle öncü olma niteliğindedirler ve gerek ulaştıkları okuyucu kitlesi, gerek değindikleri sorunlar, gerekse yayın kadroları açısından kadınlar lehine bir dönüşümün göstergesi oldukları gibi bu dönüşümün bizzat tetikçisidirler de.

Tüm bu gelişmelere 1900'lerin son çeyreğinde kadınların edebiyat ve fikir eserleri yayımlamasını da eklemek gerekir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren dönemin ünlü fikir adamları ve edebiyatçıları konu alarak kadınlık durumunu irdeleyen yapıtlar yayımlarlar. Şemseddin Sami (1850-1904), bu akımın öncülerindendir. 1880'de yayımladığı *Kadınlar* adlı kitabında toplumun yararı için kadınların eğitilmesi gerektiği konusunu öne çıkarmaktadır: "Cemiyet-i beşeriyenin saadeti ve ailenin saadeti kadınların terbiyesine mütevakıf olduğundan kadınların terbiyesi, cemiyet-i beşeriyenin saadeti mucibidir."¹² ve "medeniyetin birinci dersi kadınların terbiyesi olmak iktiza eder."¹³ Gerek Ş.Sami, gerek dönemin diğer erkek yazarları için kadınlık durumu toplumun geri kalmışlığı ile ilişkilendirilmekte ve bu anlamda kadın, modernleşme projesinin nesnesi durumunda ele alınmaktadır.

Aynı dönemde yazın dünyasına giren Fatma Aliye (1862-1936)'nin ilk teşebbüsü çeviri alanında oldu. 1890 yılında George Ohnet'nin *Volonté* adlı yapıtını *Meram* adı altında ve 'bir

¹⁰Gazetenin başlığı altında bulunan ibare şöyledir: "Gazetemiz hâsılâtından yüzde beşi gelinlik ve kimsesiz kızlara sâye-i hazret-i pâdişâhîde cihaz parası olarak atâ olunacaktır." Ayrıca hasta olan Makbule Leman için yazılan ve onun cevaben yazdığı yazılar (bkz. A.Yaraman; Resmi Tarihten Kadın Tarihine, Bağlam Yayınları , İstanbul, 2001, s.43,44) da bu dayanışmanın örneğidir.

¹¹M.Bilal,L.Ekmekçioğlu,B.Mumcu; "Hayranuş Mark'ın(1885,1966)Hayatı, Düşünceleri ve Etkinlikleri'Feminizm Bir Adalet Feryadı'", **Toplumsal Tarih**, Mart, 2001, No.:87, s.51

¹²Ş.Sami;**Kadınlar**, Mihran Matbaası, İstanbul, 1311, (2.Baskı), s.20

¹³**ibid.**,s.22

edibe' diye imzalayarak çevirdi. O dönemde bir Türk kadının yabancı dilde yazılmış bir yapıtı Türkçe'ye çevirmesi yazın çevresinde tartışmalara neden oldu. Ve bu nedenle *Meram* ün kazandı. Daha sonraları, Fatma Aliye *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde 'bir kadın' imzasıyla yazılar yayımlar; yine aynı gazetede yaptığı çevirileri 'mütercime-i meram', 'Aliye' ve giderek 'Fatma Aliye' diye imzalar. Fatma Aliye, devlet adamı, hukukçu, tarihçi ve yazar Ahmet Cevdet Paşa'nın (1822-1895) kızıdır. Konakta seçkin hocalardan ayrıcalıklı bir eğitim almıştır. Küçük yaşta kitaplarını okuyarak tanıdığı Ahmet Mithad ile öğretmen-öğrenci yakınlığının ötesinde bir baba -kız ilişkisi kurar. Ahmet Mithat 1911 yılında *Bir Muharrire-i Osmaniyenin Neş'eti* (Bir Osmanlı Kadın Yazarın Doğuşu) adı altında Fatma Aliye'nin yetişme dönemini kaleme alacak kadar onu önemsemiştir. İkisinin ortak çabaları *Hayal ve Hakikat* adlı ortak bir roman ile de somutlanır.¹⁴

Bir kadın yazarın kaleme aldığı ilk roman olan *Muhazarat*'ı 1891 yılında Fatma Aliye kendi adıyla yayımlar. Romanın önsözü Ahmet Mithat'a aittir. "Bu önsözün altında Nadire Fevzi imzası ile romanın Fatma Aliye Hanım tarafından yazıldığına tanıklık eden bir açıklama yer alır. (...) Romanda varlıklı bir ailenin kültürlü kızı Fazıla'nın babasının verdiği karara boyun eğerek istemediği biriyle evlenmesi, eşini sevmeye çalışması, aldatılması, üvey annesinin iftiralari yüzünden baba evini dönememesi, cariyi olarak satılması, yaşamını çalışarak kazanması, sonunda evlenip mutlu olması anlatılır. (...)Evlilikte eş seçimi konusunda karar veren babadır. kadın aldatan koca karşısında umarsızdır. Toplumsal baskı boşanmasını engeller.(...)Haksızlığa uğrayan kadın baş kaldıramamakta, kurtulmak için köleliği yeğlemektedir. bu hızlı tempolu ev içi romanının sonunda iyiler ödüllendirilir, kötüler cezalarını bulur."¹⁵ İkinci romanı *Refet*, *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde 1897 de tefrika edilir, sonra kitap olarak basılır. Bu romanda yoksul ve yetim bir kızın okuyup öğretmen olmak uğruna annesi ile verdiği mücadele anlatılır. Üçüncü romanı *Udi*, *İkdam* gazetesinde 1899'da tefrika edilir. Eğitimli bir kadın olan Bedia sevdiği adamla evlenir; ancak kocası onu aldatınca boşanır; çalışarak hayatını kazanır. *Udi* 1900 yılında Fransızca'ya çevrilir. Fatma Aliye'nin on mektuptan oluşan *Levayih-i Hayat* adlı romanı ise, 1898-1899 yıllarında *Hanımlara Mahsus Gazete*'de tefrika edilip kitap olarak basılır. Romanın kahramanları evlilikleriyle ilgili sorunları birbirlerine yazdıkları mektuplarla tartışan beş kadındır. Yazarın

¹⁴Fatma Aliye,Ahmed Mithad; **Hayal ve Hakikat**, Tercüman-ı Hakikat matbaası, İstanbul, 1309

¹⁵M.Kızıltan; **Fatma Aliye Hanım, Yaşamı, Sanatı, Yapıtları ve Nisvan-ı İslam**, Mutlu Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.20

son romanı olup, 1910'da yayımlanan *Enin*'in kahramanı ise, akılcı ve eğitimli bir kadın olan Sabahat'tir.

Bu edebi çalışmaların haricinde Fatma Aliye'nin kadınlık durumuyla ilgili kitap yayımlayan ilk kadın olduğunu da belirtmek gerekir. *Nisvan-ı İslam* adlı yapıtı 1891'de *Tercüman-ı Hakikat*'te yayımlanır; daha sonra kitaplaştırılır. Türkiye'ye gelen Batılı konuklarına, yazarın Türk kadınının yaşam biçimi hakkındaki olumsuz kanaati değiştirmek amacıyla verdiği bilgilerden oluşur.; dolayısıyla hak aramak ve yeni talepler ileri sürmekten çok bir savunma havasındadır. Biri 1894'te olmak üzere iki kez Fransızca'ya, 1891'de Arapça'ya çevrilmiştir. Çokkarınlığı bir doğa yasası olarak gören Mahmut Esat Efendi'ye karşı 1896'da *Malûmat*'ta makaleler yazmış ve bunları, *Taaddüd-ü Zevcat* adlı kitabında toplamıştır.

Fatma Aliye'nin, ayrıca, felsefe, tarih ve İslam hakkında kitapları da bulunmaktadır. Yayımlanmamış şiirleri vardır. "Bu şiirlerin konusu (diğer yapıtlarında değindiği) toplumsal sorunların yanısıra, sevgi, vatan uğruna fedakarlık, vatan sevgisidir."¹⁶

İki kız çocuk annesi olan yazar, 1897 Türk-Yunan Savaşı'nda şehit olanların ve gazilerin ailelerine yardım amacıyla, bir kadın olarak ilk kez bir yardım derneğini, Cemiyet-i İmdadiye'yi kurar. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin de ilk kadın üyesidir.

Osmanlı Ermenileri'nin ilk kadın romancısı ise, Sırpuhi Düsap'tır. "İlk romanı *Mayda*'nın (1882) önsözünde haksızlığın ve önyargıların düşmanı olduğunu ve dolayısıyla kadın cinsini engelleyen zincirleri öfkelenerek gördüğünü belirtmiştir."¹⁷ İkinci romanı 1884 tarihinde basılan *Siranus*'tur. Bu romanda görücü usulü evliliğe karşı çıkar. Son romanı *Araksia ve Öğretmen* ise 1887 tarihinde yayımlanır. ¹⁸

Edebiyat alanında bu dönemde yapıt veren bir diğer kadın ise Şair Nigar'dır.(1862-1918) Macar asıllı Osman Paşa'nın kızı olan Şair Nigar, Fransız okulunda yatılı eğitim gördü. Rumelihisarı'ndaki yalısı ve Şişli'deki evi dönemin seçkin yazar ve sanatçılarının toplandığı bir merkez oldu. Fransızca'dan çevirdiği öykü ve şiirleri 1894 yılında *Niyran* adlı kitapta topladı. İlk şiirleriyle bazı anıları 1887 ve 1889'da iki cilt olarak *Efsus* adlı kitapta basıldı. *Aks-i Sada* adlı şiir kitabının yayım tarihi 1898, öykü biçiminde yazılmış aşk mektuplarından oluşan *Safahat-ı Kalb* 1899 tarihlidir. Daha sonra, 1916 yılında *Elhân-ı Vatan* adlı kitabında Çanakkale Savaşı için söylenmiş manzumeleri toplamıştır.

¹⁶*ibid.*,s.28

¹⁷M.Bilal,L.Ekmekçioğlu,B.Mumcu; a.g.e.,s.56

¹⁸*ibid.*,s.56

19 yüzyılın ikinci yarısında kadınlar lehine ve kadınlar arasında görülen bu gelişmeler, 20. yüzyılın ilk yıllarında, özellikle kadın örgütleri aracılığıyla kadınların eşitlikçi talepleri yaygınlaştırmalarına; yine kitap, dergi gibi yayınlar aracılığıyla bu fikirleri gündemde tutmalarına; ardarda gelen savaşların da etkisiyle çalışma yaşamına girmelerine , özellikle Kurtuluş Savaşı'na aktif katılmalarına ve siyasal bilinç kazanmalarına temel oluşturmuşlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ertesindeki medeni ve siyasal hakların yasalaşmasıyla somutlanan kazanımlar bu söz konusu sürecin kaçınılmaz bir uzantısıdır.

RESUME:

Si le discours historique où la femme est absente est un phénomène universel, c'est encore plus vrai en Turquie où la lutte des femmes visant l'égalité des droits fut passée sous silence et les acquis obtenus présentés comme un 'don' bienveillant des dirigeants kémalistes. Pourtant à partir de la seconde moitié du XIXème siècle, les femmes s'étaient peu à peu insérées dans des domaines de la vie publique. Par ce que les efforts modernistes sous la forme de l'occidentalisation, proposés comme un remède à la décadence de l'Empire ottomane, se sont accélérés et on a assisté à une certaine amélioration dans les lois et dans l'enseignement. A partir de cette date, la femme, influençant ces changements et en retour influencée par eux, fut considérée comme la pierre angulaire de la problématique fondée sur la dualité tradition modernité.

Donc la deuxième moitié du 19 siècle témoigne la naissance de l'émancipation féminine en Turquie. Les intellectuels s'intéressaient à la question féminine, d'où l'abondance d'essais, d'articles, d'oeuvres littéraires, de journaux et des revues concernant ce sujet.

Avec *Les Musulmanes Contemporaines* (1911, paru d'abord en France en 1894), Fatma Aliye, une intellectuelle remarquable pour l'époque, fut la première femme qui a publié le premier ouvrage sur les femmes. Dans cette oeuvre, elle tentait de convaincre ses visiteurs européens de modifier leurs préjugés à l'égard des femmes turques. Son livre présente donc un aspect défensif, plutôt que revendicatif. Fatma Aliye est aussi la première femme écrivain avec son roman (*Muhazarat*) parut en 1891, et la première traductrice littéraire avec la traduction de *Volonté* de George Ohnet en 1890.

Quant à la femme non musulmane, en 1882, Sirpuhi Düsap a publié son premier roman *Mayda*.

Parallèlement aux publications littéraires et intellectuelles, des articles et des pages entières ou de suppléments réservés à la femmes ou à la condition féminine apparaissent dans la presse. Une presse féminine indépendante naquit alors.

Şûkûfezar (Jardin des fleurs) fut la première revue publiée par les femmes, en 1883. A part les autres *Hanımlara Mahsus Gazete* (Journal réservé aux femmes) dont la rédaction fut entièrement féminine, connut une vie assez longue: il fut publié de 1895 à 1909.

D'autre part, en 1862, la première revue des femmes arméniennes, *Gitar* (La Guitarre) vit jour.

L'initiation des femmes au monde de la presse et des publications à la fin du 19e siècle, marque une étape significative. Le débat sur la question féminine ainsi étalé dans les livres et les journaux, l'apparition et l'augmentation du nombre de femmes écrivains et de lectrices furent à l'origine d'une prise de conscience féministe qui déclencherà la voie des droits de la femme, en passant par la fondation des organisations des femmes et la participation active de la femme à la Guerre d'Indépendance, au début du 20e siècle.